

IQTISODIY FAOLIYAT JARAYONLARINING ATMOSFERA IFLOSLANISHIGA TA’SIRI VA BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI

Qo‘qon Universiteti Andijon Filiali

Iqtisodiyot va Pedagogika fakulteti

Sirtqi Iqtisodiyot yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Jo‘raboyev Durbek Oybek o‘g‘li

E-mail: durbekjoraboyev1999@gmail.com

Tel raqami: +998994814168

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiy faoliyat jarayonlarining atmosfera ifloslanishiga ko‘rsatayotgan ta’siri va uning ekologik hamda iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Sanoat ishlab chiqarishi, transport tizimi, energetika sohasi va urbanizatsiya jarayonlari atmosferaga zararli gazlar va chang moddalarning chiqarilishida asosiy antropogen manbalar sifatida ko‘rib chiqiladi. Atmosfera ifloslanishi natijasida yuzaga kelayotgan iqlim o‘zgarishlari, aholi salomatligiga salbiy ta’sirlar va iqtisodiy yo‘qotishlar ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida iqtisodiy o‘rish va ekologik muhofaza o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash masalalari muhim yo‘nalish sifatida tahlil qilinadi. Maqolada “yashil iqtisodiyot”, ekologik investitsiyalar, resurslardan oqilona foydalanish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali atmosfera ifloslanishini kamaytirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari iqtisodiy siyosatni ekologik talablarga moslashtirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Atmosfera ifloslanishi, iqtisodiy faoliyat, antropogen omillar, sanoat ishlab chiqarishi, yashil iqtisodiyot, ekologik barqarorlik, barqaror rivojlanish, ekologik siyosat.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhit muhofazasi o‘rtasidagi muvozanat masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Aholi sonining tez sur’atlarda o‘sishi, sanoat va transport infratuzilmasining kengayishi hamda energiya resurslariga bo‘lgan ehtiyojning ortishi atmosfera ifloslanishining kuchayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy faoliyatning asosiy tarmoqlari bo‘lgan sanoat, energetika va transport sohalari atmosferaga zararli moddalarning chiqarilishida yetakchi o‘rinni egallaydi. Ushbu jarayonlar nafaqat ekologik muammolarni, balki iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarni ham yuzaga keltirmoqda.

Atmosfera ifloslanishi natijasida havoning sifati yomonlashib, inson salomatligiga jiddiy xavf tug‘diradi. Nafas olish tizimi kasalliklari, yurak-qon tomir

xastaliklari va boshqa surunkali kasalliklarning ko‘payishi bevosita ifloslangan havo bilan bog‘liqdir. Bu holat esa sog‘liqni saqlash xarajatlarining oshishiga, mehnat unumdorligining pasayishiga va umumiy iqtisodiy yo‘qotishlarga sabab bo‘ladi. Shu bois atmosfera ifloslanishi muammosi faqat ekologik emas, balki iqtisodiy muammo sifatida ham qaralishi lozim.

Iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta‘siri masalasida barqaror rivojlanish konsepsiyasi muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Barqaror rivojlanish iqtisodiy o‘lishni ta‘minlash bilan birga, tabiiy resurslarni asrash va kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, iqtisodiy faoliyat ekologik cheklovlar doirasida amalga oshirilishi, resurslardan oqilona foydalanilishi va ekologik xavfsizlik ta‘minlanishi zarur.

So‘nggi yillarda ko‘plab davlatlar iqtisodiyotda “yashil texnologiyalar”ni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va ekologik investitsiyalarni rag‘batlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Bu esa atmosfera ifloslanishini kamaytirish bilan birga, yangi ish o‘rinlari yaratish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini bermokda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ekologik muammolarni iqtisodiy siyosat bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi iqtisodiy faoliyat jarayonlarining atmosfera ifloslanishiga ta‘sirini tahlil qilish hamda ekologik barqarorlikni ta‘minlash yo‘llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida iqtisodiy va ekologik omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ochib beriladi hamda barqaror rivojlanishga erishish uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism. Iqtisodiy faoliyat jarayonlarining kengayishi atmosfera ifloslanishining asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari – sanoat, energetika, transport va qishloq xo‘jaligi atmosferaga katta miqdorda zararli moddalar chiqaradi. Ushbu jarayonlar iqtisodiy o‘lishni ta‘minlagan holda, ekologik muammolarni ham kuchaytirmokda. Shuning uchun iqtisodiy rivojlanish va ekologik xavfsizlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash dolzarb vazifa bo‘lib qolmokda.

Sanoat ishlab chiqarishi atmosfera ifloslanishining eng yirik manbalaridan biridir. Metallurgiya, kimyo, sement va neftni qayta ishlash kabi tarmoqlar faoliyati natijasida karbonat angidrid (CO_2), oltingugurt dioksidi (SO_2), azot oksidlari va chang zarrachalari havoga chiqariladi. Ushbu moddalarning ko‘payishi havoning sifatini yomonlashtiradi, kislotali yomg‘irlarning yuzaga kelishiga va iqlim o‘zgarishlarining tezlashishiga sabab bo‘ladi. Natijada, sanoat rivojlanishi bilan bog‘liq iqtisodiy foyda ekologik zarar bilan muvozanatlanmasa, uzoq muddatli iqtisodiy yo‘qotishlarga olib keladi.

Energetika sohasi ham atmosfera ifloslanishida muhim rol o'ynaydi. Aksariyat mamlakatlarda energiya ishlab chiqarish asosan qazilma yoqilg'ilarga tayanadi. Ko'mir, neft va gazdan foydalanish natijasida katta hajmda issiqxona gazlari ajralib chiqadi. Bu esa global isish jarayonini tezlashtirib, tabiiy ofatlar sonining ortishiga olib keladi. Iqlim o'zgarishlari esa qishloq xo'jaligi hosildorligining pasayishi, suv resurslarining kamayishi va iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi.

Transport sohasi iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi bo'lib, u ham atmosfera ifloslanishining asosiy manbalaridan biridir. Avtomobillar, aviatsiya va temir yo'l transporti tomonidan chiqariladigan zararli gazlar, ayniqsa, yirik shaharlar havosining ifloslanishiga sabab bo'ladi. Transport infratuzilmasining kengayishi iqtisodiy faollikni oshirsa-da, ekologik talablar hisobga olinmasa, aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa sog'liqni saqlash tizimiga tushadigan yukning ortishiga va iqtisodiy samaradorlikning pasayishiga olib keladi.

Atmosfera ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini juda keng qamrovli hisoblanadi. Birinchidan, aholi salomatligining yomonlashuvi mehnat unumdorligini pasaytiradi. Ikkinchidan, ekologik muammolar tufayli davlat byudjetidan sog'liqni saqlash va ekologiyani tiklash uchun qo'shimcha mablag'lar sarflanadi. Uchinchidan, ekologik muammolar investitsion muhitga salbiy ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini sekinlashtiradi.

Ushbu muammolarni hal etishda barqaror rivojlanish konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Barqaror rivojlanish iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va ekologik muhofazani bir butun tizim sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, iqtisodiy faoliyat ekologik cheklovlarni inobatga olgan holda amalga oshirilishi zarur. Yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida ishlab chiqarishni tashkil etish, resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni kamaytirish atmosfera ifloslanishini sezilarli darajada kamaytiradi.

So'nggi yillarda ekologik investitsiyalar va innovatsion texnologiyalar muhim rol o'ynamoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va ekologik toza transport vositalarini rivojlantirish iqtisodiy va ekologik manfaatlarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Davlat tomonidan ekologik soliqlar, subsidiyalar va rag'batlantiruvchi mexanizmlarning joriy etilishi korxonalarni ekologik mas'uliyatni oshirishga undaydi.

Shunday qilib, iqtisodiy faoliyat va atmosfera ifloslanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur tahlil qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun muhim shart hisoblanadi. Iqtisodiy siyosat ekologik talablarga moslashtirilgan taqdirdagina uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishish mumkin bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy faoliyat jarayonlari atmosfera ifloslanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, bu holat ekologik va iqtisodiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Sanoat, energetika va transport tarmoqlarining

jadal rivojlanishi iqtisodiy o'sishga xizmat qilsa-da, ekologik xavfsizlik masalalari yetarli darajada hisobga olinmasa, uzoq muddatli salbiy oqibatlariga olib keladi. Atmosfera ifloslanishi aholi salomatligiga zarar yetkazib, mehnat unumdorligini pasaytiradi va davlat byudjeti xarajatlarini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, atmosfera ifloslanishi muammosini faqat ekologik choralar bilan hal etib bo'lmaydi. Ushbu muammo iqtisodiy siyosat bilan uzviy bog'liq bo'lib, barqaror rivojlanish konsepsiyasi asosida kompleks yondashuvni talab etadi. Yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va ekologik investitsiyalarni kengaytirish iqtisodiy va ekologik manfaatlarni uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Shuningdek, davlat tomonidan ekologik tartibga solish mexanizmlarini kuchaytirish, ekologik soliqlar va rag'batlantiruvchi choralarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu korxonalarni ekologik toza texnologiyalarga o'tishga undaydi va atmosferaga chiqariladigan zararli moddalarning kamayishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik bir-biriga zid tushunchalar emas, balki o'zaro bog'liq jarayonlardir. Ularning uyg'unligi ta'minlangan taqdirda, jamiyatning uzoq muddatli farovonligi va barqaror rivojlanishiga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 bet.
2. Abdullayev O., Qodirov B. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – 320 bet.
3. To'xtayev A., Sodiqov M. Barqaror rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2018. – 250 bet.
4. Xolmatov S. Yashil iqtisodiyot va ekologik siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 210 bet.
5. Rasulov A. Iqtisodiy rivojlanish va ekologik muammolar. – Toshkent: Innovatsiya, 2019. – 198 bet.
6. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya vazirligi. Atrof-muhit holati to'g'risida milliy hisobot. – Toshkent, 2022. – 150 bet.